

בליעה ופליטה בבד וגומי

סמל, הרב רז צבי הרשפינוס – בית מדרש להלכה

א. הקדמה

ב. המקור מדין הכשר קנקני בד של יין נסך

ג. כיבוס

ד. גומי

ה. סיכום

א. הקדמה

בפרשת מטות¹ נאמרו דיני הגעלה לגבי כלי מתכות וכלי חרס. והראשונים דנו לגבי כלי זכוכית שעליהם לא דיברה התורה. ודעת הרשב"א² וכ"פ מרן בשולחן ערוך שאינו בולע ואינו פולט מחמת שהוא שייע (חלק) ומחמת שרואים בעיניים שאינו בולע, ואין צורך להגעילו, ומכנגד יש החולקים³ ואומרים שדינו כחרס מחמת שגם הוא עשוי מן העפר כשם שחרס וכ"פ הרמ"א⁴.

והנה לגבי אריגי בד ושאר בדים (כפפות בד, מפות, מגבות, כיסוי לכלי חם וכדו'). כיום רוב ככל השימוש בכיסויי ידיים (כפפות בד לחום במטבח) עושים מהכותנה ושזהו מוצרי טקסטיל מהחומר גולמי הצומח בשדה ומוכר לנו מזמן המשנה⁵, המיוחד בכותנה זה ספיגה גם של צבע וגם של זיעה גבוהה יותר מרוב הבדים האחרים וכושר הספיגה אף עולה עם השימוש. תכונת הספיגה המוגברת בכותנה הפך אותה לחומר ספיגה הנבחר ברפואה ובאמצעי סינון שונים בתעשיית המזון.

והנה כאשר הונח או שנשפך עליהם מאכל בשרי חם, אף שלא דובר לגבם בפירוש בתלמוד, מ"מ הסברה נותנת שגם הם בולעים ופולטים כמתכת, שמן הסתם כל דבר בולע ופולט (מלבד הזכוכית לדעת הסוברים כן), משום ששם יש לנו היכר גלוי שאינו בולע, אך כאן אין טעם לומר כן, ומה שהתורה הזכירה רק כלי מתכת וחרס, הוא מחמת דאורחא דמילתא קתני שזה המצוי.

1 במדבר לא, כא-כג.

2 חלק א סימן רלג.

3 סמ"ק מצוה רכב.

4 אורח חיים סימן תנא סעיף כו.

5 במשנה (כלאיים פרק ז משנה ב) מוזכר צמח בשם "צמר גפן" (או לפי גירסת התלמוד הירושלמי – "גפן הצמר") שחכמים אסרו לזרוע בסמוך לו ורעים שאסורים בנטיעה לצד הגפן, בשל דמיונו לגפן.

והשאלה היא: א. מגבת שמניחים אותה מידי שבת על גבי סיר חמין בשרי, ועתה רוצים להניח עליה מאפים חלביים ורתחים מהתנור, האם המגבת חייבת לעבור קודם כיבוס או הכשר אחר כלשהו, או שמספיק לשטפה היטב במים בלבד? ב. ומה דין כפפות בד עבות שמשמשים בהם בתדירות בהעברת קדרות בשריות חמות, ועתה רוצה לייצדם לחלבי?

ב. המקור מדין הכשר קנקני בד של יין נסך

1. מקור הדין

והנה מובא בגמרא בעבודה זרה⁶:

"הני דקולי וחלאתא דארמאי, דחיטי בחבלי דצורי - מדיחן, דצבתא - לנגבן, דכיתנא - מישנן, ואי אית בהו קיטרי שרי להו".

וביאר רש"י: אותם חביות מסוימות של נוכרים ששימשו ליין נסך, אם עשויות מחבלי צורים - די להדיחן, והעשויות ממיץ גמי - מכבסן במים חמים ואפר, והעשויות מכותנה - מיישנן 12 חודש. וכתבו שם התוספות⁷ בשם ר"ת שאף שמבואר בסוגיא שלפנינו שחביות כותנה יש חיוב ליישנן 12 חודש כדי להכשירן, מ"מ אין לנו אלא אותם הכלים שמנו חכמים מפורש בש"ס, אבל שאר מפות וסדינים שלנו שנשרו ביין נסך אין צריך ליישנן, עכ"ד. והוסיף ע"ז ר"ת: ואין לחלק בין יין נסך שהוא צונן ובין שאר איסור רותח שנפל על המפות, שבכולם יש להתיר בכיבוס כלי שני, כי ודאי ידוע שע"י כיבוס גדול שחובטין כמה וכמה פעמים, אי אפשר שלא יצא האיסור. ושמא יש לחלק בין איסור שנדבק לשאינו נדבק כל כך כמו שמחלק בפרק התערובת⁸, עכ"ד. ומבואר שכלי כותנה בליעתן שווה ממש לכלי מתכת, ומנגד מצאנו כאן שדעת ר"ת שאפשר להקל להכשיר מפות ושאר דברי בד בכיבוס, אף שאינו בחום של הגעלה, מחמת 'שע"י כיבוס גדול שחובטין כמה וכמה פעמים אי אפשר שלא יצא האיסור'.

2. בירור דברי ר"ת

ודברי ר"ת הללו נראים כדברי נביאות, שמניין למד ומניין לקח שמועיל כיבוס אף שאין חומו חזק כשל הגעלה, אלא שמצאתי בדברי הרא"ש שמבואר שהמקור לדברי ר"ת הוא מן מנהג העולם שמקלין בזה. וזה לשון הרא"ש⁹:

6 דף עה, א.

7 שם ע"ב, ד"ה דכיתנא.

8 זבחים עט, ב.

9 סימן לג.

"היה אומר ר"ת המפות והסדינים שלנו שנשרו ביין נסך אין צריך לישנן וכו', ואמנם תימה על המפות שלפעמים שנופל עליהן איסור רותח ומתירין אותן ע"י כבוס של כלי שני. ונהי דר"ת כתב לקולא אם נאסרו ע"י צונן דיין נסך אין להקל באיסור רותח. וי"ל לפי שרגילין לכבסן בכמה כבוסין באפר וכבוס בחמין ובצונן ומביא עליהן קים להו שמפליטים כל מה שבלעו כאילו הרתיחם בכלי ראשון".

ומבואר מדברי הרא"ש שלא הקל ר"ת אלא בכיבוס במים חמים ובאפר. אלא שכנגד מצאנו בהגהות אשר"י¹⁰ שנטה להקל יותר, שהעיר שם ע"ד הרא"ש:

"וגם אפילו בלא כיבוס חמין ואפר אפשר שיועיל אפילו נפל ביין רותח או בשאר איסור רותח כיון שבליעת צונן מתכבסות אפשר דה"ה רותח וכו'".

והן אמת שהרמ"א פסק כן להלכה, שכתב בסימן קלח" וז"ל:

"מפות שלנו שנפל עליהם יינם, סגי להו בהדחה אפילו נפל עליהם יין רותח. טור והמרדכי פרק השוכר ובהגהת אשירי".

והרי לנו שהרמ"א מקל בהכשר מפות אף בהדחה בצונן וללא אפר וכדו'. וכן מבואר שם בש"ך¹².

3. שיטות האחרונים בדעת הרמ"א

וראה בשולחן גבוה¹³ שהעיר ע"ד הרמ"א וז"ל: והרב ז"ל תפס כקולי דמר הגהות אשרי דאפילו בלא כיבוס חמין ואפר שיועיל ואף על פי שהם כתבו בלשון 'אפשר', הוא ז"ל תפס בפשיטות דסגי בהדחה כיון שהטור נמי השמיט הכיבוס, אלא שצריך עיון דכיון שממקום שבאו שהוא בר"ת לא התיר אלא ע"י כיבוס, וגם הרא"ש כתב לשון ר"ת וכו'. גם לרבנו נמרן הב"י יש לתמוה למה השמיט דין זה, עכ"ל. והנה מה שהקשה איך הרמ"א עזב דברי ר"ת ופסק כהגהות אשר"י? כן הקשה גם הש"ך¹⁴ שלאחר שכתב שמשמעות הרמ"א להקל אף בהדחת צונן בלבד, ושכ"ה בהג"א ומרדכי שם. הקשה שמשמע מהרא"ש שלא התיר אלא דווקא בכיבוס שרגילים לכבסן בכמה כבוסים באפר ומים חמים בכלי שני ובצונן ואיך התיר הרמ"א נגד דבריו. ויישב את הדברים, והסיק: שנראה שאין כאן שום מחלוקת ודעת שניהם להקל אף בלא אפר ולא מים חמים, ומה שיש במשמעות הרא"ש להצריך מים חמים הוא

10 שם, הגהה א.

11 סעיף ח.

12 ס"ק י.

13 ס"ק כב.

14 שם.

נאמר רק אגב שדיבר גבי איסור דבוק, שבו לכו"ע צריך כיבוס חזק יותר, אבל באיסור שאינו דבוק אפשר להקל בצונן ובלא אפר, עכ"ד. וכן העתיקו בכנסת הגדולה¹⁵. ומצאתי לחכמת אדם¹⁶ שרוח אחרת עמו, שכתב וז"ל: ומפות שלנו שנפלו עליהם יינם – סגי להו בהדחה, דהיינו ככיבוס שרגילין לכבסן בכמה כיבוסין באפר וכיבוס בחמים 'בכלי שני' ובצונן ואפילו נפל עליהם יין רותח, עכ"ל. והוא עומד שם על דברי הרמ"א הנ"ל, ומבואר שלדעתו כוונת הרמ"א שיש 'להדיח', היינו באפר ומים 'חמים', כדברי הרא"ש. ונראה שלא קיבל את דברי הש"ך הנ"ל שהשווה בין הרא"ש לבין שאר הראשונים, ומפרש שלשון הדחה מתפרש ככיבוס גמור עם אפר ומים חמים. ובאמת שאף שתי' הש"ך יש בו מן הדוחק, מ"מ לחדש שהדחה היינו כיבוס גמור באפר ומים חמים, אלו דברים קשים ודחוקים בהרבה יותר, ועוד שמוכא בפירוש בדרכי משה שדין זה לקוח מההגהות אשרי הנ"ל, ושם הרי מפורש שדיבר ככיבוס במים 'צוננים' בלבד!

4. בירור שיטת השו"ע

ולגבי מה שתמה בשולחן גבוה¹⁷ למה מרן הב"י השמיט דין זה, ע"ש. יש להקדים שאמנם ונכון שלא הביא כלום מזה בהלכות יין נסך, אבל אינו נכון שהשמיטם, שבבדק הבית בהלכות הכשרת כלים¹⁸ הביא מרן את דברי רבינו ירוחם¹⁹ שכתב:

"מפות שנפל עליהם רותח של איסור שמגעילם מכניסם בכלי שני ודי, כי כמה פעמים מגעילים אותם ומדיחים אותם ומכים אותם כמה הכאות וכל זה יועילם כמו הגעלה אחת בכלי ראשון".

והרי שהעתיק דין זה שמקורו מדברי ר"ת הנ"ל, ומה שכן השמיט את ההגהות אשר"י שהקל במים צוננים, וכנראה שמחמת שלא ללמד את דברי הראשונים כהש"ך הנ"ל, אלא לדעתו לא התירו כל הראשונים אלא במים חמים לפחות בכלי שני, אבל לא בצוננים ממש. ואמנם בשו"ע, מרן לא הזכיר כלל דין זה, והנה אף שלגבי דין שהוזכר בב"י והושמט מהשו"ע. וכבר דנו האחרונים האם דבר ההשמטה הוא משום שמרן לא פוסק כן להלכה ולכן לא הזכירו בשו"ע שהוא ספרו העיקרי והמתומצת להלכה, או לחלופין, אפשר שמה שבשו"ע לא כתבו משום שסמך על מה שכתב כבר בב"י, ואיך שיהיה נראה שכאן מה שהשמיט את הדין בשו"ע הוא משום שסמך על הב"י, שהרי בכל הסימן הזה השו"ע קיצר מאוד ולא הביא

15 הגהות טור אות יד.

16 שער איסור והיתר כלל פב סעיף ט.

17 ס"ק כב.

18 סימן קכא.

19 תולדות אדם וחווה נתיב יז חלק ח דף קסא טור ג.

כמעט כלל את פרטי הכשר הכלים שסמך על הלכות פסח. ועוד מצד אחר הרי זה נאמר רק בבדק הבית וראה בירחון אור תורה²⁰ שהרב הכותב שם האריך להוכיח שבדק הבית חובר לאחר השו"ע, ואם אמת הוא, א"כ אין זו קושיא אם הזכיר דבר בבדק הבית ולא הזכירו בשו"ע שאפשר שחזר בו בבדק הבית מהשו"ע. וכן ראה בערך לחם²¹ שצייץ לדברי רי"ו הנ"ל בסתמות, ומשמע שכן הוא פוסק להלכה. וכן הביאו להלכה בכנה"ג²².

5. הכרעת הפר"ח, והערות האחרונים על זה

ובפרי חדש²³ גם הביא את דברי רי"ו הנזכרים, וע"ז הוסיף וכתב:

"אך למעשה ראוי להורות שיגעילם על ידי עירווי רותחין בכלי ראשון, דזה מהני לכולי עלמא משום דכבולעו כך פולטו, ואין צורך להגעלה בכלי ראשון".

וראיתי בערוך השלח²⁴ שכתב וז"ל:

"דין מפות שנפלו עליהם איסור רותח, עיין לש"ך בסימן קלח 'ודלא כפר"ח".

ונראה שכוונתו להעיר ע"ד הפר"ח שלפי מש"כ הש"ך (והובאו דבריו לעיל) שגם ר"ת והרא"ש שהזכירו שיש לכבס במים חמים ואפר הם נקטו זאת רק אגב דין איסור דבוק, ע"ש. וא"כ לפי שיטת הש"ך זו ממילא לכו"ע אין שום צורך להערות מים חמים ע"ג המפות שדי אף במים צוננים. ולענ"ד יש להוסיף שהרי גם ללא דברי הש"ך הרי אין צורך בעירווי שכיבוס במים חמים בכלי שני הרי מועיל לכו"ע ולא מצאנו דעה מפורשת בראשונים או באחרונים שהצריכו עירווי מכלי ראשון. ואם היה מעתיק את דברי ההגהות אשרי שהקל אף במים צוננים, ועליו היה מעיר שלכתחילה עדיף בעירווי בכלי ראשון אז היה מקום לומר שאף שאין שום דעה כזו, מ"מ מהיות טוב העדיף הכשר מובחר יותר, אולם הוא הרי עומד על דברי רי"ו שהצריך כלי שני וע"ז החמיר שיהיה לכו"ע, הרי מה שדיבר רי"ו זה לכו"ע? אלא א"כ נאמר שחושש שבדברי ר"ת מחודשים ואפשר ששאר הראשונים לא ס"ל הכי. ושור"ר כעין זה בספר דעת תורה²⁵ בהגהת הרב המגיה שם, ע"ש.

ומצאתי בשולחן גבוה²⁶ שהרבה להעיר ע"ד הפר"ח מכמה וכמה מקומות, וכתב להוכיח שלדעת כל הראשונים שכביסה אף בכלי שני מעילה בוודאות, ולא מצאנו מי שהצריך

20 ניסן תשס"ז סימן פט.

21 יורה דעה סימן קכא.

22 סימן קכא הגהות ב"י אות כד.

23 סימן קכא ס"ק יג.

24 סימן קכא אות יד.

25 יורה דעה סימן קלח סעיף ח.

26 סימן קכא ס"ק טו.

הגעלה בעירווי, ואף באיסור נדבק (חוץ מהתוספות שנסתפקו באיסור נדבק, וגם לשיטתם העלה שם שאינו נצרך), ועוד הוסיף שאין שום צורך להחמיר להכשיר בעירווי מכלי ראשון, שכיוון שעל פי רוב המפות בולעות רק ע"י שנשפך מרק מהקערה וכדו', וזה הרי עירווי מכלי שני ואף אם מניחים מאכלים ע"ג המפה עצמה הרי היא כלי שני והרי יש אומרים שאין צורך להכשיר כלי שני כמ"ש בשו"ע²⁷, ועוד אף אם נניח שנשפך מרק מכלי איסור הרי י"א שעירווי ככלי שני, וגם לסוברים שעירווי ככלי ראשון מסתבר שיודו שכיבוס בכלי שני מכשיר, וא"כ אינו רואה בזה שום חומרא אלא חסידות בעלמא²⁸. ושו"ר בספר זבחי צדק²⁹ שהודה לדבריו וגם חלק על דברי הפר"ח.

וא"כ נראה שלהלכה הבא להכשיר מגבת שנשפך עליה חלב חם או מרק בשרי חם די לכבסה בכביסה קרה (כל עוד ואין בכביסה חום הגבוה מעל 45 מעלות הרי הוא חשוב לעניין זה ככביסה קרה), שאם לדעת הרמ"א – הרי הוא פסק בפירוש בסימן קלח שדי לכבס במים צוננים, ואם לדעת השו"ע – אף שהוא העתיק את דברי רי"ו הנ"ל שהקל רק בהגעלה בכלי שני (וכוונתו היא בכביסה בכלי שני, כמ"ש השולחן גבוה) ומשמע שפוסק כמוהו, מ"מ הרי אפשר לומר שלא דיבר אלא באיסור נדבק אבל בשאר איסורים מקל אף במים צוננים, שביאר כיו"ב הש"ך³⁰, והראיה – שכמה פוסקים אף שהעתיקו את דברי רי"ו מכנגד העתיקו גם את דברי הש"ך, ובכללם הוא כנה"ג, ערוך השולחן ועוד אחרונים. ואף שאין זה דבר ברור בדעת מרן השולחן ערוך, מ"מ הרי ודאי שיש לצרף זאת לספק ספיקא, שמא העיקר כדעת ההגהות אשרי וסייעתו שדי בכיבוס במים צוננים, ואת"ל שהעיקר כהרא"ש וסייעתו שלא הזכירו אלא כלי שני, שמא י"ל שגם הם לא דיברו אלא באיסור דבוק (וכמ"ש הש"ך כנ"ל).

ג. כיבוס

1. 'האיסור הנדבק'

וכל זה אמור באיסור שאינו נדבק, דהיינו איסור שיורד בקלות. אבל איסור הנדבק, דהיינו כמו שומן וחלב ושאר איסורים שאינם יורדים בקלות, כבר הזכרנו לעיל שהתוספות³¹ כתבו:

27 סימן קה סעיף ב.

28 ומש"כ שם להעיר שמכך שהרא"ש והתוספות ושאר הראשונים לא הצריכו הגעלה ואף בכלי שני, אלא הקלו אף בכיבוס בכלי שני, עכ"ד. ומשמע מדבריו: שכיבוס הוא קל יותר מהגעלה. וקשה הרי אדרבה מבואר מכל הראשונים שכיבוס עדיף יותר מהגעלה וחידשו אף שכיבוס בכלי שני שווה להגעלה בכלי ראשון, וז"ב. (ומה שלא הצריכו הגעלה הוא ודאי מחמת שהרגילות היא לכבס מפות, ולכך לא הצריכו להחמיר גם להגעיל).

29 שם אות כג.

30 סימן קלח ס"ק י.

31 עבודה זרה עה, ב.

ששמה יש לחלק בין איסור שנדבק לשאינו נדבק, אבל לא ביארו בפירושו עד כמה נחמיר באיסור נדבק, אם רק להצריך בו אפר או שמא לעניין שצריך מים חמים או שחייב הגעלה גמורה בכלי ראשון. אלא שעם זאת הש"ך³² שהבאנו דבריו לעיל, ביאר: שמה שהצריך הרא"ש כיבוס 'בחמים ובאפר' הוא משום שדיבר על איסור נדבק, והשווה דעתו לדעת התוספות, ע"ש. והביאו שם גם כנה"ג³³, ומשמע שיש להחמיר באיסור נדבק שגם יכבס במים חמים בכלי שני וגם באפר, אבל אין צורך בהגעלה גמורה בכלי ראשון.

וראה בספר עצי לבונה³⁴ והובאו דבריו בדרכי תשובה³⁵ שקרא תגר על מנהג העולם שאינם נזהרים, שפעמים רבות שנשפך חלב רותח מנר דולק של חלב על המפה, ובזה לא מועיל כיבוס אלא בחמין ואפר ואח"כ בצונן, משום שהוא איסור הנדבק שכולם מודים שבוה אפילו בדיעבד אסור, ואם נשפך חלב רותח כנ"ל על המפה, על אף שהדיח המפה בצונן אם העמיד אח"כ קדירה חמה על המפה אסורה הקדירה אף בדיעבד, כיון דלא עשה ההכשר הראוי לקדירה, היינו חמין ואפר ונשאר הבליעה עדיין בתוכה ואסורה הקדירה, ע"כ. ובדרכי תשובה³⁶ העיר על דבריו:

"ופשוט הוא, דהיינו בתוך זמן מעת לעת דוקא, דלאחר מעת לעת בודאי אינו אוסר הקדירה שהעמיד עליה כדין שאר כלי שאינו בן יומו".

ויש לדקדק, שלכאורה משמע שהטעם לחילוק בין איסור הנדבק לאינו נדבק, הוא שבאיסור נדבק אף לאחר כיבוסו כל עוד ולא כיבסו באפר ומים חמים, עדין נשאר בו מן ממשות האיסור, ומשא"כ באיסור שאינו נדבק שדי בו בכיבוס קל כדי להעבירו. וא"כ, קשה על מה שכתב הדרכי תשובה שבאינו בן יומו הקדרה לא תאסר מן האיסור, שמה בכך שאינו בן יומו הרי כאן הדיון לא על הבלוע שבו שייכת פגימה באינו בן יומו, אלא כאן אנחנו עוסקים בממשות האיסור שבה אין דין פגימה באינה בת יומא כמו שפסק השו"ע³⁷.

אלא שהעירוני שמדברי הרא"ש מובן אחרת, שממה שכתב בזה הלשון:

"וי"ל לפי שרגילין לכבסין בכמה כבוסין באפר וכבוס בחמין ובצונן ומביא עליהן [- ומכים בהם] קים להו שמפליטים כל מה שבלעו כאילו הרתיחם בכלי ראשון".

32 סימן קלח ס"ק יא.

33 אות יד.

34 סימן קלח סעיף ח.

35 סימן קכא ס"ק סו.

36 שם.

37 סימן קג סעיף ה.

ומבואר שבא להקל בכיבוס באפר ומים חמים בכלי שני שיחשב ככלי ראשון, והרי מדויק מדבריו שבהגעלה גמורה בכלי ראשון ודאי מועיל, והרי הש"ך שהבאנו לעיל ביאר שהוא מיירי באיסור נדבק, וא"כ משמע שדי הגעלה בכלי ראשון כדי שיוסר האיסור הנדבק, ויש לדקדק שמה בכך? הרי אם חומרת האיסור הנדבק הוא מפני דביקותו שלא יורדת בקל א"כ אדרבה כיבוס הוא אמור להיות יותר טוב מאשר הגעלה אף בכלי ראשון, שהגעלה היא מוציאה רק את הטעם הבלוע בכלי, אבל את מה שנמצא ב'עין' יש להסירו בידיים ללא שום קשר להגעלה. אלא על כורחך לומר שמה שהחמירו באיסור נדבק הוא לא מחמת ממשות האיסור שקשה לרדת בידיים שבזה מסתבר ששום הכשר לא יועיל עד שיגרדה בידיים, אלא מחמת שהבליעה קשה לצאת יותר מאיסור אחר שאינו נדבק.

אך במחשבה שניה לאחר העיון, י"ל שמה שאמרנו בתחילה הוא האמת, שאיסור נדבק הוא חמור רק מחמת כך שגם לאחר הכיבוס בצונן נשארת ממנו ממשות, ולא שהבלוע ממנו חמור יותר. ואכן אם רק יגעילנו בכלי ראשון לא יועיל, אלא חייב גם שפשוש או כיבוס כדי לנקות את ממשות האיסור, וכוונתו לומר: שע"י כזה כיבוס וודאי יפליט את הבלוע, ומה שהוסיף 'מים חמים בכלי שני' אין מטרתו לומר: כדי שעל ידם יפליט ככלי ראשון, אלא רק כדי שהכיבוס יצליח להוריד את ממשות האיסור הדבוק. וזו הייתה כוונת הש"ך כאשר כתב שרבינו הרא"ש שהזכיר 'כלי שני' הוא משום שדיבר על איסור נדבק. ובאמת שהדרך הקודמת שהבאנו שהאיסור הנדבק חמור יותר בבליעה עצמה, הוא קשה לקבל, שא"כ ע"י הגעלה בכלי ראשון בלבד יועיל להכשירו (אף ללא שום כיבוס או שפשוף), ואמנם ייתכן כן?! שא"כ, יוצא שהכשר מפה שבלעה איסור דבוק (שיש על גביה בממשות) קל יותר, מהכשר כלי גמור שקיבל טעם מאיסור דבוק. וכן מצאתי בפרי מגדים³⁸ שכתב:

"והוא הדין כל הכלים לבד מחרס נותר בהגעלה. אותן שעושין מנייר וכדו', ומפות, אין היתר כי אם בכיבוס בחמין אפר וחביטה, לא בהגעלה, כי אין מועיל לבעין שנכנס בנקבי אריגה".

הרי שבאיסור נדבק שנשאר ממנו בעין יש דווקא לכבסו, ואינה מועילה לו הגעלה. ואולם יש לחזק זאת, שאף שבעל "עצי לבונה" נקט בלשונו: ונשארה 'הבליעה', ע"כ. דמשמע שמתייחס לזה כדבר בלוע, צ"ל שהוא בלאו דווקא, אלא שכיוון שאינו נראה בעין ורק קיים בחריצי הבד קרא לו בלשון 'בלוע', והראיה לכך – שאם דעתו שכל החומרא באיסור נדבק הוא בבליעה בלבד, יש לדקדק א"כ, למה אם יניחו קדרה חמה ע"ג המפה תאסר? שכלל הוא בידינו ש'אין הבלוע יוצא מכלי לכלי בלא רותח'³⁹, וכיון שאין שום

38 אורח חיים משבצות זהב סימן תנא ס"ק לא.

39 עיין בשו"ע סימן צב סעיף ב.

רטיבות בין המפה לקדרה, א"כ אינה בולעת דבר מן הבלוע במפה, אא"כ נאמר שהמפה מכילה ממשות של איסור, ולא רק בליעה. ושו"ר שכן מבואר מדברי החכמת שלמה⁴⁰ והובאו דבריו בדרכי תשובה⁴¹ וז"ל:

"אם נבלע איזה איסור בבגד ואח"כ כרכו בו קדירה דינו כדין ב' קדירות שנוגעות זו בזו וכשר".

וצריך לומר שאינו מדבר על איסור נדבק.

ונראה שאע"פ שהקלנו לעיל בהכשר מפות ומגבות ע"י כיבוס במים צוננים, נראה שבאיסור נדבק יש להחמיר ולכבסם דווקא במים חמים למעלה מ-45 מעלות שבכך יחשב ככלי שני. ולכן מפות ומגבות שנשפך עליהם שומן רותח או גבינה קשה רותחת יש להחמיר לכבסם דווקא בחום הגבוהה מ-45 מעלות, וכן מצאתי שפסקו כן בהוראה ברורה⁴². ולענ"ד נראה שבאופן הכביסה שלנו אין צורך להחמיר בכך כלל, משום שהחומרים השונים הניתנים בכביסה ואיכות הכיבוס במכונת כיבוס הרי גורמים לניקיון מוחלט ואינם משאירים שום זכר לשרידי לכלוך, וכן הוא אף בכביסה שאינה רותחת. ויתר על כך, על כל המוצרים המיועדים לעבודה במטבח (כמו כפפות ומפות בד, מגבות וכיסוים) כפי שבדקנו ברשתות השיווק ישנו סימן כביסה מותרת (מומלצת) עד 40 מעלות צלזיוס, ובחלקם יש סימן שמתיר הגיון ובחלק אף זה אוסר.

ובכלל י"ל שכל מה שהקפידו באיסור נדבק שיהיה כיבוס במים רותחים הוא דווקא אז שהיו מנקים באפר וחומרים שונים שהיו מנקים קצת שאז בלא שימוש במים רותחים הרי שיישאר מן הלכלוך, אולם בכביסה שעושים היום שרואים בעיניים שאין שום זכר לשאריות לכלוך, ולכן אין סיבה להקפיד שיהיו דווקא מים חמים, שאין זה מדין הגעלה אלא הוצאת ממשות האיסור שבעין כמו שכתבנו לעיל, וכן הוא עיקר לכל הדעות, וכל שכן לדעת התוספות⁴³ שלא הכריעו אם יש להחמיר יותר באיסור נדבק משאר איסורים.

2. אופן הכיבוס (ומסתעף לדין איסור צונן שנשפך על בד)

ואין כל זה אמור אלא דווקא בכיבוס טוב במכונה כביסה או בכיבוס ידני ע"י שפשוף חזק וע"י כלים המיוחדים לכך וכדו', אבל בשטיפה מועטת ע"י מים בלבד, זה ודאי אינו נותן שום הכשר, וכך מבואר בדברי כל הראשונים 'שמחמת מה שמכים הרבה בכיבוס הרי שמפליט

40 סימן צב סעיף ח.

41 שם ס"ק קעט.

42 סימן קכא ס"ק לו.

43 ע"ז עה, ב.

הבלוע ככלי ראשון' משמע שדווקא ע"י מה שמכים הרבה ולא די בהדחה מועטת בעלמא, וכ"כ הש"ך בסימן קלח⁴⁴ ומה שנקט הרמ"א בסימן קלח 'הדחה' הוא לאו דווקא. אלא שהדהים אותנו הרב בבית לחם יהודה⁴⁵ אשר כתב שם דבר פלא: שמנהגם להקל אף בהדחה בעלמא ללא שום הכאה וללא כיבוס עם אפר וכדו' כפשט לשון הרמ"א שנקט 'הדחה', והוסיף שכן היא משמעות המרדכי בע"ז⁴⁶ וז"ל:

"אומר ר"ת דוקא כלים שמנו חכמים וכו' צריכין ליישנן, אפילו מפות וסדינין של פשתן השרויין ביי"נ אין צריך ליישנן וכו', ואפילו נופל עלייהו יי"נ רותח או שאר איסורין רותח סגי להו בהדחה דצונן, דכיון דבליעתו ע"י צונן, גם הכשירו ע"י צונן, וכ"ש בכיבוס שלנו דהוי במי אפר וחובטים אותו כמה פעמים וכו'".

והרב בית לחם יהודה הוכיח מכך שהמרדכי כתב: 'וכל שכן בכיבוס שלנו שהוא באפר וחובטה', שמשמע שלפני זה דיבר על סתם הדחה בעלמא ללא שום חבטה⁴⁷.

וראייתו נכונה, אלא שיש לדקדק יותר מזה, שמה שכתב: 'דכיון דבליעתו ע"י צונן', גם הכשירו ע"י צונן, ע"כ. לא מובן כלל, שאיך קורא לאיסור רותח שנפל על המפה כאיסור צונן, אלא לענ"ד צ"ל שכוונתו לומר שכיון שבדרך כלל תשמישו הוא רק ע"י צונן לכן, הולכים אחרי רוב תשמישו, וכיון שבליעתו בצונן די לו בצונן. וא"כ מכאן יש ללמוד שלמי שסובר שלא הולכים כאן אחר הרוב, או במגבות וכדו' שרוב הבליעה בחם לא יעלה להם ההדחה כהגעלה, אלא גם לדעתו יתחייבו בכיבוס גמור⁴⁸.

3. הכשר איסור צונן שנשפך ע"ג בד

וראה שם בבית לחם יהודה שבסוף העלה לפשרה: שאם נפל יין איסור או צריך כיבוס דווקא, אבל אם נפל איסור צונן - די בהדחה בלבד, עכ"ד. וכן העתיק כן להלכה בספר שערי דעה⁴⁹. והנה יש לדקדק אם ישנו הבדל בין איסור נדבק לשאינו נדבק, שמסתמות דברי הרב בית

44 ס"ק י.

45 סימן קלח ס"ק ח.

46 רמז תתנח.

47 ומש"כ הרב 'בית לחם יהודה' בהמשך: שאף בהגהת אשרי לא הזכיר חבטה, עכ"ד. זה אינו, שהרי ההגהת אשרי זו עומדת על דברי הרא"ש ומעיר על דבריו, וא"כ כיון שהכיבוס שהזכיר הרא"ש הוא באופן שיש בו חבטה, אז ממילא אין סיבה לומר שהכביסה שהזכיר ההגהות אשרי היא כביסה אחרת ללא חבטה, וז"ב.

48 ומש"כ בהוראה ברורה (שם) שלדעת מרן מן הדין אין חיוב להגעיל מפות וכדו' כיון שעיקר תשמישן הוא בצונן הולכים בו אחר רוב שימושו, ע"ש. והנה ודאי כוונתם היא דווקא באיסור שאינו נדבק, שבאיסור נדבק הרי יש כאן גם ממשות, ובוה לא שייך ללכת אחר הרוב.

49 שם ס"ק ג.

לחם יהודה והרב שערי דעה משמע שבכל איסור צונן די בהדחה בעלמא, ולכאורה כן הוא אף באיסור נדבק. אלא שמצאנו לגר"א בביאוריו לסימן תמב שהעיר: שאף שהתוספות לא כתבו לחלק בין נדבק לבין שאינו נדבק אלא בדבר רותח, מ"מ מהסוגיא בזבחים⁵⁰ משמע שהוא אמור אף בתשמישו בצונן, ע"ש. הרי שלדעתו איסור נדבק חייב כיבוס ברותח אף כאשר השתמשו בו רק בצונן. וראה במשנ"ב בשער הציון⁵¹ שהביא את דברי הגר"א הללו והעיר: שבאמת גם מתוספות והגהות אשרי אין ראיה כל כך להקל, ע"ש.

וא"כ למעשה נראה שנכון להחמיר באיסור 'נדבק' אף בצונן שדווקא יש לכבסו, והדחה בעלמא לא מועילה לו, וכן אפשר לפרש גם בדעת הרב לחם יהודה והרב שערי דעה, שאפשר שהם דיברו רק גבי איסור שאינו נדבק.

ד. גומי

1. דין כפפות חום העשויות מגומי

אלא שעדין יש עוד עניין חשוב שנשאר לברר, מה שמצוי שבזמנינו כשם שישנם כפפות חום עשויות מברד שעליהם דיברנו עד כה, ישנו עוד סוג של כפפות המיוצר מגומי העמיד נגד חום, ויש לחקור אם גם כל מה שהבאנו לעיל לגבי בד אמור גם לגביו, בין לעניין שימוש בין חלבי לבשרי, ובין מהו אופן הכשרו?

2. הכרת המציאות

קיימים חומרים טבעיים וסינטטים רבים מהם עשויות כפפות חד"פ, והפופולאריים שביניהם הם כפפות לטקס, כפפות ניטריל, ויניל, ניאופרין וכפפות ניילון. לכל אחד מהחומרים שצוינו יש מאפיינים שונים. הכפפות הכי פופולאריות הן כפפות הניטריל – בגלל העמידות הגבוהה, היותן ללא אבקה, לא מעוררות תגובות אלרגיות כמו הלטקס (גומי טבעי) והחוזק שלהן.

ואע"פ שכמעט ולא נמצאת בליעה בחומר סינטטי של כפפות, אמנם יש בהם בעיה אחרת ודבר נדק ונחקר במערכת בריאות העולמית והוכנס בחוק של משרד הבריאות הישראלית⁵² ונמצא שאנשי צוותים רפואיים לא מחליפים כפפות חד"פ בין חולה לחולה או באותו החולה

50 דף עט, ב.

51 סימן תנא ס"ק קל.

52 מובא בסעיף 7.8 בנושא שימוש בכפפות חד פעמיות מנוהל של משרד הבריאות מס' 2009/24 בנושא:

היגיינת ידיים במסודות רפואיים מתאריך טו באב תשס"ט. וכ"כ בתת סעיפים הבאים:

7.8.4 עטיית כפפות כחלק מאמצעי זהירות שגרתיים תעשה בסמוך לפעולה ומייד לאחר חיטוי או רחצת

הידיים. 7.8.5 אין להשתמש בזוג כפפות אחד וליותר ממטופל אחד. 7.8.6 במטופל יחיד, בפעולות

ובמצבים בהם יש להגן על הידיים בכפפות (7.8.2 ו- 7.8.3) יש להסיר הכפפות או להחליפן במעבר מאתר

גוף מזהם לאתר גוף נקי או למגע בסביבת החולה.

בין איבר חולה לבריא וכך מעבירים מחולים. וכך בדיוק בדרך זאת יש אפשרות שמתוך השכחה או חוסר תשומת לב עובדי מטבח או תורני המטבח לא ישטפו את הכפפות שלהם בין הכנה או הגשת מזון חלבי לבשרי ולהיפך, בעיקר כאשר מדובר בכפפות גומי עבות והלא חד"פ. הרי אדם שנגע בידיו באוכל, כדרך ארץ בודק את ידיו אם הם נקיות או לא, ואם הם מלוכלכות מיד מנקה או שוטף אותם במים, וקל וחומר כאשר נגע במאכל שומני ינקה את ידיו עד התחושה של נקיות מלאה. ואמנם לא כך בכפפות, והבעיה כפולה היא מכיוון שאדם לא מרגיש את השומן או הלכלוך שנדבק לו לכפפות שמעל הידיים.

וכך מכיוון שכפפות מטבח החד"פ ובעיקר העבות מגינות את עור הידיים מפני החום שיד סולדת בו, יוצא שכפפות מלוכלכות בחלב יהיו כלי שני לבישול בשר. וכך גם לגבי ספיגת מזון חריף ותבלינים בתוך חומר סינטטי או גומי של הכפפות.

3. דין בליעה בגומי ובסוגי פולימרים גמישים

וראה בשו"ת וישב משה⁵³ שהאריך בעניין כלי הפלסטיק אם אפשר להכשרם כשאר כלי מתכות, ובסוף הסיק שמן הסתם דינו כשאר הכלים ומועילה לו הגעלה, ובשו"ת להורות נתן⁵⁴ פקפק בדבריו: שכיון שלא מצאנו בדברי חז"ל הכשר לחומר זה, א"כ יש לחשוש שמא הוא כחרס שהגעלה אינה מועילה לו, ואף שגם גבי כלי אדמה לא הוזכר אופן הכשרם, ואעפ"כ הפוסקים פסקו שמועילה להם הגעלה, כמ"ש במחצית השקל⁵⁵. מ"מ אין זה דומה כלל, שכלי אדמה הרי היו בזמן חז"ל וא"כ מה שלא הוזכר אופן הכשרן, הוא ראייה שאינו כחרס שאם היה טבעו כחרס היה להם לחדש לנו כן אלא מכלל שהם כשאר כל הכלים, אבל פלסטיק שלא היה מצוי כלל בזמן חז"ל לעשות מחומר זה כלים א"כ אין לנו שום ידיעה גבם וא"כ יש עלינו לחשוש אולי דינם חמור כחרס, ע"ש. וא"כ יש ללמוד מזה גם לחומר הגומי שאף הוא לא היה בזמן חז"ל, (ומה שהזכירו בכמה מקום 'גמי' הוא דבר אחר).

אלא שבאמת טענת הרב להורות נתן היא מחודשת, ואין לדבר סוף, שא"כ נחשוש בכל חומר חדש שייצרו ממנו כלים דשמה הוא כחרס, אלא שכיון שלא מצאנו עד כה שום כלי שאמרו עליו שהוא כחרס, ודווקא גבי חרס נאמר חידוש זה שאינו פולט, לכן אין לנו להחזיק איסורא אלא כל חומר שלא ידוע לנו שבליעתו שונה משאר הכלים הרי דינו ככלי מתכות בהגעלה, וכך מכוח מכל פוסקי דורנו שלא חששו לזה וכתבו לדמות את הכשר הפלסטיק לשאר כלים.

53 סימן נה.

54 חלק ו סימן סט.

55 סימן תנא ס"ק ד.

4. האם אפשר ללמוד מהכשר האמור בבד לגומי?

ביארנו יפה את דין הבליעה בגומי שהוא כדין כלי מתכות, אלא שעדין יש לברר, אם יהיה מקום להקל בהכשרם כשם שהקלו בכלי בד כנ"ל בראש השו"ת, שאם מכבסם בכיבוס טוב הרי זה מועיל להם כדין הגעלה האמורה בשאר כלים ואף שהכיבוס נעשה במים צוננים, ובאיסור שהוא נדבק כחלב שומן וכיו"ב הצריכו שהמים יהיו גם חמים כדי שהיד סולדת בהם, ואף שאינם מעלים רתיחות, וכן אף שהינם כלי שני, כל עוד ויש בהם חום של היד סולדת.

והנה הבאנו לעיל את דברי התוספות בע"ז⁵⁶ שנימקו את סיבת הקולא האמורה בבד, וז"ל: "ואין לחלק בין יין נסך שהוא צונן ובין שאר איסור רותח שנפל על המפות הכל יש להתיר בכבוס כלי שני כי ודאי ידוע שע"י כבוס גדול שחובטין כמה וכמה פעמים אי אפשר שלא יצא האיסור וכו'".

הרי שהחילוק שהמציאו בין כלי מתכות שכדי להכשירם יש אך ורק להגעילם, הוא מחמת שפעולת הכיבוס כה קשה עד שבוודאי מוציאה את כל הבלוע שבתוך הבד, דהיינו – שאילו הייתה אפשרות כזאת גם בכלי מתכות אילו היו גמישים כמו הבד, בוודאי ללא שום צל של ספק שגם היה מועיל להם הכיבוס כהכשר גמור. ומזה ניקח לדין הגומי שלאחר שהקדמנו שדין הבליעה בו שווה לשאר כלים, וא"כ אופן הכשרו אמור להעשות בשווה להם, ומפני שיש בו מעלה – שהינו גמיש וניתן לכבסו כמו הבד, הרי שנוכל להכשירו בכיבוס לא שום חשש כלל.

5. דין איסור נדבק גבי גומי

ואף יותר מזה, נראה שיש לחדש כאן עוד דבר, שבגומי ישנה אף קולא הגדולה יותר מבד, שאנחנו הבאנו לעיל שהתוספות ושאר הראשונים (ע"פ ביאור הש"ך כנ"ל) החמירו בהכשר בד שנשפך עליו איסור נדבק שיש לכבסו דווקא במים חמים יד סולדת בו, והבאנו לעיל שהוא מחמת שאיסור נדבק לא עובר בקלות ע"י כיבוס במים צוננים, אלא חייב כיבוס טוב במים חמים כדי שיועילו להפריד את הלכלוך שנשאר דבוק בבד. והנה כל זה יהיה תקף דווקא במיני בדים, שכיון שהם חלולים ואינם אטומים טוב כמו בשאר כלים, לכן איסור שיש בו תכונה של דבקות נדבק בהם מאוד משא"כ בשאר הכלים שהם אטומים – אינו מעלה ואינו מוריד כלל.

ונקיש זאת לגבי גומי, שאף שהזכרנו כבר שהוא דומה מאוד לבד בתכונת גמישותו, מ"מ הרי בתכונת האטימות הוא דבר אחר לגמרי, שהוא עשוי כחטיבה אחת ללא חריצים, א"כ לגבי

דין איסור נדבק יש להקישו לשאר כלים, וא"כ יוצא שכדי להכשיר כלי גומי יכול לכבסו טוב אף במים צוננים בלי לחלק בין איסור נדבק לשאר איסורים.

ה. סיכום

1. כל הכלים העשויים מבדים, כגון: מגבות, מפות, כפפות בד, כיסויים טרמיים וכדו', כאשר השתמשו בהם ברותח באיסור, מכיוון שהינם בעלי כוח בליעה מן הדין חייבים בהכשר, בדומה לבליעה בכלי מתכות.
2. אמנם, יש לציין שמבואר בפוסקים שבכלי בד ישנה הקלה גדולה באופן הכשרתם, שבכלי בד שנשפך עליהם איסור רותח (מכל סוגי האיסורים), די להם אם מכבסם בכיבוס חזק עם אבקת כביסה או עם כל חומר כיבוס אחר הפוגם, ואף בכיבוס ידני עם קרצוף חזק וק"ו במכונת הכביסה, ואף אם הכיבוס נעשה בצוננים, כי בכוחו של הכיבוס הזה להכשיר את הבד בדומה להגעלת כלי מתכות ברותחין בכלי ראשון.
3. ולכן: כלי בד שנשפך עליהם איסור רותח, די לכבסם בכיבוס טוב עם כל חומר כיבוס שפוגם, וזה מועיל אף כאשר הכיבוס נעשה במים צוננים לגמרי. וכן הדין אמור במגבת או כפפה וכדו' שהייתה עומדת לשימוש בבשרי, ועתה חפץ להכשירה לשימוש בחלבי.
4. ואם האיסור שנשפך לא היה חם אלא צונן, די להדיח את הבד היטב במים עם חומר כיבוס פוגם, ואין צורך לכבסו (ואין לחשוש אף אילו לאחר ההדחה יישארו כתמים ע"ג הכלי, שהם סתם צבע בלבד), אמנם אם מדובר באיסור שנדבק ולא יורד טוב ע"י שטיפה בלבד (כמו בצק דביק, שומן, או מאכל שומני אחר וכדו') אז לא יהיה די בהדחתו במים בלבד ויש לכבסו דווקא במכונת כביסה, וזה אע"פ שמפעילה במסגרת "כביסה קרה".
5. כפפות חום ושאר כלים העשויים מגומי או ניילון וכדו', דינם כדין הנ"ל בבד, שאף אם נשפך עליהם איסור רותח, די לכבסם בכיבוס טוב עם כל חומר כיבוס שפוגם, ואף כאשר הכיבוס נעשה במים צוננים לגמרי.
6. ובאם נשפך עליהם איסור צונן, גם דינם כאמור לעיל שדי להדיח את הבד היטב במים עם חומר כיבוס פוגם, ואין צורך דווקא לכבסו. אלא שבזה ישנה הקלה בגומי, שאף אם נשפך עליו איסור שומני או כל דבר אחר שנדבק די בכך שדיח טוב עד שלא שיישאר שם שום לכלוך, ואין צורך לכבסו.